794

Shree Raghunath Sanskrit Research Institute Library,
Jammu

No. ६६४ - घ

Title साम्बपंचाशिकाविवरणसहिता

Author राजानकक्षेमराजः

Extent 22 Age

Subject भक्तिशास्त्रम् : सम्पूर्णम्

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

नं० ६९४-प

साम्बपंचाशिका विवरणसहिता

नं० ७५४-प
पत्राणि २२

२२ पत्र

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सांख्यपंचाशिकासटीक प २२
६५०

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मं॰ टी॰ १

ॐ नमः सच्चिदानन्दाय ॥ ॐ शुक्लस्वेच्छानस्तनविसृष्टैर्विश्वमात्मानमस्मयमाभिः स्वाभीरमुतिर
मेयः परं नित्यमेव ह्रीं एं ह्रीं एं शुनरपि चितं पूरयेत्येवसीहद्वेलालीलोल्लसितहृदयं नौमि वि
ज्ञातुमेके ॥ यतदाद्ये शाबैवषप्रोन्द्विशाङ्गिषणावधे विस्रब्धामोमनाक् श्रीमत्स्वास्यपंचाशि
कास्तति सोयं परामृतनरमोरसत्तैविहृतवर्जितो श्रीगुरुमाजनामृतस्पर्शः शान्तपयाहिशांतये
समस्तागममहास्त्रायरहस्यविन्महायोगीमहत्त्वसंप्रदायसंपूर्णः श्रीसारः स्वात्मविवस्व
त्वतिजगतोः नुग्रहाय वक्रमुपक्रमते ॥ ॐ शास्त्रार्थविविवर्तमानपरमज्योतीरवेगोपते
रुद्धीयोभ्यदितः प्रवोकणतयायस्यत्रयीमंडले भास्वद्वर्णपदक्रमेरितनमः स्वस्वरा शैवविय
हृषांस्यंदनमत्रयत्रिवनमः परं ब्रह्मणे १ तस्मै परस्मै सर्वोत्कृष्टायविसद्धरणादिक्रियेव प्र
तपवचाभावशांत। ब्रह्मविष्णुब्रह्मादिसर्वब्रह्मकोटीकर्त्रीहृह्णैर्हृहनेव्यापकायहेंहणाय
च विश्वकर्त्रे चिदात्मनेनमः देहादिप्रमातृता प्रशमनेन तद्देवताविशामीत्यर्थः यस्यब्रह्म
णः संबंधि ऋग्मिशेषविश्वाभेदात्मतयोत्कृष्टतया गीयते विमृश्यते रस्मृद्गीथः प्रथमो सेषा
त्मशब्दरूपः प्रणवोध्वनिः देवतास्तुतिकर्मप्रधानसामगर्भ जैवैदाख्या त्रय्येव शाखाप्रपंच
कोटीकृतसमस्तास्त्रायवाक्यौकवाक्यतात्मामंडले श्रुतमौ तत्सर्वांसा विधानां मतशास्त्र
विज्ञानानां संवेदनस्याप्यहं प्रसरकारणं च कर्मभूतं च वियत्परा काशमुन्नयत्युल्लासयत्

ॐ १

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तन्मयनामायाद यन्त्रिव भुरःप्रथमेग्रहणान्तयाः निदीमत्वेनोदितः स्वयमुन्मिषतः विपन्नमूलाया
सदीमस्यान्मेषाव ष्टंभभुरः सर्वंतयाःस्फुरणाद्वयमित्रिवेत्युक्तं पतन्मूश्वरीमंडले भासद्भिः श्रोक्ती
याकणिन्मास्फुरितैर्वर्णैयदक्रमैरदत्वावकत्तदानुपूर्वीभिविनिधल्लतमोः स्वानेयेननाह
कुत्रमायपदार्थवाकार्यप्रतिपत्तिषु परमविदभेदविस्रांतिदमित्सर्थः केनविपद्वेन्नयन्समः
येस्वराः स्वयंराजमानाविस्वात्वेपिनोवर्णाः यथपन्नादिप्रवर्तनग्रामिणिनकल्पाः वहूनादिध
निविमर्शात्मपवसर्ववाश्रसंयाविवाद स्यात्मैर्यस्य ब्रह्मणः कीदृशस्यगोयतेः परादिवाक्
प्रभोः मरीचिवकेश्वरस्य वानपव शाह्यार्थत्वेन नालौकिकेनरशाहनदर्थनम्स्वंवैयैर्विविवन
यावर्तमानेस्वात्मेश्यादेनहैविद्याभासात्म यमंत्मोत्तिशाक्तेवीर्येनेनचरुक दीमिर्यस्यवा
ह्यस्यापिदृर्यस्यतानशक्तिः पराहेषातपस्यादित्स विग्रहेत्स्यात्मायनीनापरब्रह्मप्रतिबिं
वकल्पस्यश्रणवव्याप्तिकोः रुणः पूर्वत्ववदितः चर्यीव्याप्तिकेमंडलमितरविद्याव्याप्तिकं
संदनेवकर्मभास्वद्वर्णैः पदक्रमैर्दीदिप्यमानवरणविद्यासेरीतिनन्नमसोपेसमस्वरव्या
प्तिकाख्याखास्तैर्विपद्वन्विपत्ति प्रथवविविचवाख्यनावकात्मजगाहुमेषिस्वकेश्वरस्योक्तीः
यः शाक्तोऽयोन्मेषोदीप्तोब्रह्मविस्फुरदजागरस्वप्नस्थमब्रह्मम्लमायाऽदिचर्यीमंडले
विपद्व्यापकंवेदनानादिधर्मस्यपरमात्मबोधनेस्यापान्मायनिराकांक्षनाशान्याख्याविद्या

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स्तो॰
टी॰
२

संवदने स्वैर्विविचित्रैर्मायैर्ध्वनिभिरुत्पन्नयन्निव प्रथममुदितः किंकृत्वा भास्वतां वर्णानामकारादि-
मात्राणां पदानां विन्द्वादिविश्रान्तीनां क्रमेण परिपाट्या ईरितं तमः समन्तान्नाशयज्ज्वालयत्र १
एवं सामान्यव्याख्यापरमार्थं तत्त्वत्र देहस्य मध्यनाडीव्याप्या स्तोति ॐमित्येतन्नेदन्ति नियतं य ः
प्रतिप्राणि शब्दो वाणीय स्मात्स्मरन्ति परा शब्दतन्मात्रगर्भी प्राणापानौ वहन्ति च समो योगि-
योगाभ्यासस्तो देहस्थं तेनस्य यदि परमादिन्यस्याघप्रपद्ये २ तं परमादित्यं परं ब्रह्मस्वरूपमेव देह-
स्य मध्यनाडीगतप्राणब्रह्मनिविष्टं प्राघविषविचित्रभित्तिभूतं सपदि प्रपद्ये अभितस्य थवयान्न
न समाविशामि केनमित्याह यः ॐमिति शब्दः कोऽसौ कृत्वा शेषशब्दनात्मना नादरूपो महाप्रा-
णवः प्रतिप्राणि सर्वभूतेषु नियतमविच्छिन्नप्रवाहेण स्वंतनंदन्ति परा वागात्मस्वरूपं विम-
शन्त्यनः यस्मात्स्मशब्दतन्मात्रगर्भी शास्त्रचितक्रमादिदां नाशब्दसामान्यमात्राविभागात्मो
न्निर्मर्यादपरा ह्लिनीयावाणी पश्यन्ती प्रसरन्ति ऊर्ध्वेति यस्मिन्योगाभ्यासस्तो अन्योन्यकवल-
नपरौ समौ समानभूमिका द्वौ प्राणापानौ वहन्ति उदानस्थान्तनिजमहाज्योतिर्भियोक-
रोति २ एवं महाव्याप्या स्तुत्वा व्याप्या चानवच्छिन्नं मध्यायामस्थं चविदर्कं उन्मात्रपंच व्याप्या
पि स्तोति ॥ यस्त्वत्स्वतः श्रवणरसनाघ्राणपाणौ द्वि वाणी पायूपस्थस्थितिरपि मनोबु- २
द्ध्यहंकारमूर्तिः तिष्ठन्नन्तर्बहिरपि जरीभासयत्स्वादशात्मा मार्त्तण्डं तं सकलकरुणायास्म

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

कंथप्रणेये २ स्वतानेवैपोकत्रूपतयाशावप्राग्याएंश्रुत्रानोदेहप्राणादिपिंडानोप्रथमत्रप्राणकोमा।
त्रोड्ः विज्ञानस्तमेकमद्वितीयमपिप्रपंचयामास्यासकलानोप्रमातॄणांसकलानिकरणानिच ३।
येवपाकरणानिनिमेषोन्मायारमत्रप्राणकेप्रविभिन्नमाश्रयेपप्रणेये यस्त्वगायहंकारांत स्तीक्रुत।
त्रयोदशेंद्रियमूर्तिः अत सांतरंकायत्मावेदकेग्राहकरूपोबहिस्साध्यवसायादियापारबुद्धी
द्विकरणद्वादशाकाकाग्राहरूपंजगद्ग्रासयन् तिष्ठतीति स्थूलदृशार्थः रहस्यदृशानरद्वीन।
मूर्वेंद्रियमूर्तिरपिपः स्वस्पादिमरीचिचक्रविप्रसंचारचातुर्यो द्वादशात्मायवपवचिदकेंत
बहिस्वजगत्कालानलादिभ्योमस्कलांतं विश्वंभासयन् तर्थयामात्मनिजभास्वक्रमयनमार्ष
दयन् सर्वकरणान्याथावतयानिजेजोज्वलनज्वलितानिश्राश्रित्यस्थितस्तंप्रकर्षेणप्रय।
घे निर्मुस्यात्तेसाहानरूर्वनिमितोऽस्मीत्यर्थः ३ प्रपंचभासास्यः विलेक्षियायारेत्तजेपिभाव
त्रिप्रकाशविमर्शपरमार्थेत्ति हि मर्शप्रसरसरणिःकाणीरकोऽति ॥ यासामिश्रावकृणसद्नाड्ः
सरेत्नीत्रिषष्टिंवर्णानर्थप्रकटकरणैः प्राणसंगान्यस्तनान् तोपपंतीप्रथमसदितोमध्यमो
बुद्धिसंस्थांवाचंवक्रेकरणविशदंवैखरींचप्रणेये ३ प्रविभागान्नपशंपतीसर्वतः संहृतक्रमं
स्वरूपज्योतिरेवांतः स्फुरन्तीवागानपायिनीत्यादिनालक्षितांप्रथममादावुदितामव्यन्मिश्रितां तो
स्वरूपज्योतीरूपांपश्यंतीयांमां तदनंतरमेवबुद्धिसंस्थांबुद्ध्यवसायसंश्रयां केवलंबुद्ध्युपादानाक्रमं

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

पा॰शि॰
टी॰
३
3

रूपात्तयानितीप्राणवृत्तिमतिक्रम्य मध्यमावाक्प्रवर्ततेइत्यादिलक्षितांमध्येभवत्वान्मध्यमांमध्ये
नःकरणेवर्तमानांतस्तुवक्त्रेवदनेकरणेषुजिह्वामूलजिह्वामध्यादिषुविषदांनिर्मलांस्थानेषुवि
वृत्तेर्वायोःकृतवर्णपरिग्रहावैखरीवाक्ययोःकण्ठादीनांस्थानेषुवृत्तिर्निबंधनेत्यादिनालक्षितांविशेषश
रीरेभवत्वाद्वैखरींवाचंवाचंप्रपद्येत्मास्मि कोसावित्याह यासामित्रावरुणसदनात् उच्चरंतीवामसर्व
त्मनःपरावाङ्मध्यमायांक्तिःकारादीनांत्रिषष्टिंवर्णानवसरंतीसूचितक्रमतयाभेदाःभेदाभ्यांभेदे
नचविमृशंतीकेनोच्चरंतीप्रकटेरंतर्गतीभावेनाभिव्यक्तस्वप्रकाशकध्यमामैःकरणैःसर्वेंद्रि
यैःकीदृशान्वर्णान्प्राणसंयोगात्स्फुरितान्उद्भूतान् नतुविज्ञेयानितिद्विगुणीभूतस्थूलप्राणसंयोगात्स्थ
लोगुणीभूतचित्सूक्ष्मप्राणसंयोगान्मध्यमायांस्थूलप्राणसंयोगाद्वैखर्यांवर्णाजायंतेतेनेविचित्रिषष्टिः
तद्यथा अइउऋऌवर्णाश्चत्वारःह्रस्वदीर्घप्लुतभेदाद्द्वादशऌकारस्यदीर्घोनास्तिइतिह्रस्वप्लुत।
भेदाद्द्विविधःसंध्यक्षराणांह्रस्वानसंतिइतिदीर्घप्लुतभेदादष्टविधःद्वाविंशतिःकादयोमांताःपं।
चविंशतिःस्पर्शाःअंतस्थाश्चत्वारःऊष्माणश्चत्वारःकंखंगंघमितियमाश्चत्वारःअनुस्वारविसर्ग
जिह्वामूलीयोपध्मानीयाःअंअःकःपइतिचत्वारःएषांसंख्याद्वाविंशतिःअस्यस्पर्शानांपंचविंश
तिःयादयःशादयश्चाष्टौचत्वारश्चयमाःस्वराःअनुस्वारोविसर्गश्चकःपइतिपरिशिष्टोत्यणेन २
दिनावर्णास्त्रिषष्टिरिहसूरिभिः मित्रःसूर्यःअंतरशोषदैन्यसंशोषकारित्वाद्दविनः वरुणःस्रादा।

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स्यायकारिनाशोमः वर्णानेन्तः प्रकटकत्वेणैः प्राणसंगात्स्वहृतनइतियापरावाक्स्यात्क्रिर्मिशावकरणसह
नाङ्कुरयंतीप्रमाणप्रमेयात्मकस्य स्तूर्यवंशस्थैर्यणात्मकाया हृदंस्फुरंतीसर्वेषांमीणेनिर्जंथामप्रमात्
नूपेश्यन्ती प्रतिसेव अंतः प्रकटेरंतरेवस्फुरति सिंहिवैः कृता विषयिन्तिवर्णान्नाणसंगाद्वेतोः प्रसृती
जनयतीत्यन्वयः इंद्रियाणांरूपाद्युपलब्ध्याः ज्ञमेयतावृहिः स्फुटत्वाभावेनातः प्रकटीभावः एतद
भिधेयपदेश्यपदस्यप्रवृत्तेः क्रमेणानुवादविधेयभावः ५ एवंवाक्यस्यांतेभगवंतेत्तत्त्वनामथ्यमथा
मस्याफलमर्थ्यते ॥ ऊर्ध्वाधः स्थान्यनंतभुवनान्यंतरासन्निविष्टानानानाडिप्रसवगहनासर्वध
तांतरस्या प्राणापानग्रसननिवृत्तेः प्राप्यते ब्रह्मनाडीसा ततः श्वेताभवत्परमादित्यमूर्तिः प्रसन्ना ५
परमादित्यस्यविद्धानेः ब्रह्मनाडीरूपायाः सेति दिव्यामूर्तिः समुच्छ्रिता कृतिः नः अस्माकं प्रसं
न्ना प्रशमितप्राणादिकालक्ष्मा अतएव श्वेताचिदानंदघनतयास्फुरंती अस्तु कीदृशी सा या ऊर्ध्व
माधः स्थितानि अनंतानि अवलानि अनाश्रितादिकालाग्न्यंतभुवनेशानानाभुवनानि देहेव
हिश्चांतरामध्ये सन्निविष्टा आस्थावस्थिता तथा नानानाडीनां च तत्रादिरमेरोमरंध्रांतानां सविरा
णां प्रसवेण स्फारेण गहना सर्वैः इडापा सर्वेषांस्थावरादिदेवयोनिभेदानांभूतानांअंतरस्था
देवमध्येवर्तमाना यत एषा त्वयुक्ता गहना अतएव केषुचिदेव प्राणापानयोः सर्ववाहप्रसवप्रवेश
योः ग्रसननिवृत्तेः भत्त्राणप्रयत्नैः प्राप्यते सम्यग्विरूप्यते ५ किंच नभ्रमोऽस्य वहितपथानातिशी

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सौ॰ ही॰ ४ ५

तोयमद्रूपानेवानकर्दिवसमितातापनीयापगः वैकंठीयानऊरिवरवेराजतेमंडलस्यास्तानःस्व
ताभवत्परमादित्यमूर्तिः प्रसन्ना ९ व्रत्यैणावहास्वविलावरणनिविष्टस्यशृंगेर्भीकृतभूम्नलमायो
ऽप्रपंचशास्मेंडेतेनव्यवहितापित्रसमेतनः क्रोशीकारीपंथाः श्रमरमार्गोयस्यास्तथातिशीतः सो
मः अत्रस्मावक्षिः श्यंतदैत्तदाहाहरद्दैत्तानेहस्यान्दिनाश्वनेवंरूपा व्यपित्तसमरसीभूतानीघोमा
त्मा तथानकर्दिनेरात्रिदिवंयेमामोभ्रमणेनेतनोऽन्ताप्रमेयभावेनप्रामा तद्रतीतथाः तापनी
यापरमाक्षाक्षप्रदा तथाः पगातोराडः ऋक्षाद्रनप्रयानः भूनप्रमातायस्यासा किंचरवेस्त्रिड्रानो
मंडलेराश्मिपरिवेशाजतेदीप्यते बाह्याकेमूर्तिस्तबहलोऽव्यवहितास्वलोकांतमात्रावभा
सिकाशिशिरग्रीष्मादावतिशीतोष्णरूपाश्ह्र्निशंभ्रमंतीमेतापिकाराद्रूभिभूतावेतिव्यतिरेक
धनिः वैकंठस्यविसास्विसाम्मूर्तिरविस्वरूपमा सापिचबलिवंवनावसरोब्रह्माडेब्रह्मांडांतनि
कटमार्गान्केवचित्र व्रतपवनातिशीतोष्णरूपा प्रकाशाक्षादृदाभक्तानामित्यर्थः नकदि
वनामसितेनअहोरात्रपरिभ्रमणेनमितादेवादिभिर्नैयतयापरिच्छिन्नेत्यर्थः तापनीयामहा
प्रतापवती अपयातराडः अपक्रांतरविमंडलावेतिसेषः एवमः यमः अपसाक्षेपोभ्यतिरेकध
निनामेरुस्यः ९ आयपुरगायहेनर्वहिर्माकेमूर्तिरस्तीति ॥ यथाबुद्धेचित्रणवभिवब्रह्मजविंडरू
पंयोगीहाणेयदपिपरमंभातिनिर्वाणमार्गः यथायारः प्रणवयजिपन्मंडलेचेडरूपमवंतःस्व ५

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स्मे बहिर्हृदन्तक्रमये हं प्रपन्नः ७ तस्मै उरणमेः विदीर्मा शेषाः मंडलं प्रकाशे समावेशान्मजीवन्मुक्तार्थे
प्रपन्नोस्मि कीदृशाय नः विद्रुविसृत्स्मे प्राग्योन्मेषात्मयोगीन्द्रैरेवलक्ष्यं बहिरपि हृन्मेहापवि
मार्णे यत्र स्फुरितस्थितिसंहारकारिणः सर्वतन्मोनि विहृत्य सविस्तरफुल्लाभियाय्यकारोकारम
काराख्यक्रम स्वशीर्षस्तत्त्वपूर्णोचयानमविगुणवशु विश्रणवे विश्ववेद्याः विभावावेदनात्मा विन्दुरिति
तदुपलक्षितोस्मनानाप्रमेयपरिपाटीरूपं यस्य नाहृत्कुव्यल्हृहृहृक्रके च शाक्तेतनः धात्रूफ३
स्तत्कृष्टतयावस्थिते यस्य परमं प्रमामान्यं योगीन्द्राणां मितयोगिनि शाश्वथिपदनमेकमाश्रो
निर्वाणमार्गो जीवन्मुक्त्युपायो भाति स्वप्रकाशतया स्फुरति ७ यस्याः शाङ्किण्णीनाथाः श्राथारश्र
श्रयाः प्रकर्षेण स्यते उत्कृष्टतया विलक्षणते यं परमं स्वं स्वरूपं येनेति कृत्वा प्रणवरूति जात
त्रामयत्र वालेपि प्रार्कमंडले नवयोजनसाहस्रो विग्रहोर्कस्य मंडले त्रिगुणमिति स्वच्छे धाति
ष्टनीस्याय त्रविन्दुरूपमिति सितवर्तुलाकारं ब्रह्ममयं तत्समामान्यं विंबमारूपेन्द्र योगिनां
निर्वाणमार्गाः तेषां हि सूर्यमंडलभेदनस्य श्रवणात् तथा वक्ष्यमाणदृशा सामरस्येन्द्रमेघयामस
इत्याकृतिना ब्रह्माधारः प्रकर्षेण नूयमाणनात्म्यणवो विश्वशरीरमाम्रप्रणवः ७ यस्मिन्सोमः
स्वपित्र नैरन्तर्यहं पीयमानः क्षीणः क्षीणः प्रविशति यतेऽवर्धते चापि भूयः यस्मिन्विद्यामयुनि
सरव्याकारवर्ज्जीति वाग्रेन्मंडाशेषा रसितमस्तं तं मंडलं प्रपद्ये ८ [illegible] मंडलसमध्यय

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰ टी॰ ५
5

मतिविष्टं तत्परमानंदस्वरूपं श्रमितं प्रलनं ग्रस्तं श्रृणुये समाश्रयेयुत्रास्तते सोमः सर्वो मेयवर्गः स्वादि
भिः सर्वैः प्रमातृभिः प्रदिदिक्षुकालाग्निसमुत्थानार्पीयमानत्वात् लीनाः लीनाः सन्तु पुनः पुनः प्रविशन्ति
हृदि यत्र तेन तदेव निमज्जन्ति यत एव संदेहलाद्भूयोपि वर्धन्ते अभिव्यज्यते समेरायद्रूपमग्नः यस्मिंश्च वेदाः सर्व
शास्त्राणि मधुनि माक्षिकेव सरघाणां मधुकरीणां प्रकारेश्वात्रे भान्ति प्रचरस्फुरन्ति यथा सरघा मा
क्षिके संविशन्ति विश्रामसौख्यमासते तथा सर्वे वेदा वाक्यैकवाक्यतयापरादयस्तमाश्रयप
भासंते वा देवोपि सोमः क्रमशः देवपितृदेवनरग्रस्तकलापंचदशाकोः मावस्यायां हृदये मंडले प्र
विशते वेदाश्चार्कं सोऽतिर्लीनाश्चासते ८ यैर्हींमाशां स्पृष्टकवर्गघोषयित्वा क्रमेण कोंताः सम प्रकट
हृदिणा येन पादेन लोकाः हुताग्नौ विगलितवलितसिपतालली नं विश्वालोकः सन्निर्यति र
सत्वमेवोर्ध्वरश्मिः ९ योऽहिश्च यस्याकुण्डली कुण्डलः सन्तत्स्वाहं श्वमिथ्यातेइति स्थितया कुधीविशेषोत्कृ
ष्टावस्मयः प्रभायस्याः तस्य च सत्तो विद्यमाना नाम शेषाणां भावः सत्त्वं महाप्रकाशात्मरूपं त
देव तत्परमार्थः ततः स्वप्रकाशमानतया प्रकाशात्मन्येव विश्वस्य सम्यगवतात्मकाशा विश्वालोक
स एव रविः विश्राम्यति सर्वाकर्षेण वर्तते यैर्नैर्ह्रींमाशां प्राणेन स्वदशां स्पृष्टकवर्गघोषया
मिनामूलमशक्तसंदानतालाहृत्वयित्वा तु त्रिंशतप्राणाद्दिमेकोवचित्साथा सोऽक्षलिंतो कृता
शिवादिसकलान्वोंताः शक्तिमंतः प्रकीर्तिताः इति श्रीपृथ्वीदिष्टनीत्या शिवमंत्रमहेश्वरमंत्रेश्वर ५

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मेंत्रविज्ञानाकलप्रलयाकलसकलाख्याः क्रमेणतमेंप्राणीयत्तदिखानिजशक्तिसहिताः सप्तलोकाःपा
दोस्यविश्वाभूतानीतिश्रुत्यापादेननिजांशमात्रेणआक्रांताः क्रोडीकृत्यस्वज्योतिर्मयीकृताः कीदृ
शेनप्रकटाः स्वात्माभासाः नृपादिविश्वहरणहृदयः चतुर्दशधाक्रियायस्य यइंद्रेणकृतो पुरुषा
ण्यस्यहृदयः शत्रुवदरेशेति निःसंख्यशक्तित्वेनतिरस्यार्थः कथंक्रांताधांतेशात्मस्यनात्मप्रतीत्या
त्मसात्वेविगलितावलिरनात्मस्यात्माभिमायिनीवक्तिर्यस्यतादृक्पातालेलीनेनिःशेषप्र
मितेंकृत्वा पादेनाप्यर्केणसमधावृद्धेनेंसीदिशांस्वत्मरूपेणआग्रहूर्ध्वेंचूडादिलोकाःपादेनसं
रीतिभिः ध्वांतेध्वंसयित्वा क्रमेणक्रांताः प्रकटहृद्विरणाचनारायणेनविगलिताबल्याख्यस्य
दानवेंद्रस्यव्यक्तिर्येवतत ध्वांतेदानवकुलेपातालेलीनेंकृत्वाभूरादिलोकाःचरणविन्यास
क्रमेणआक्रांताः किंकृत्वाप्रकटवपुषाबालवामनशरीरेणईदृशादिविधाहरणंकृत्वासोपि
विश्वालोकः सत्वप्रधानसत्वशेषालंकारस्वेषोपसाधनिसेस्वक्षितिरियस्तु ९ ध्यानाब्रह्म
प्रथममतत्वशाणमूलेनदंतेहष्टाचाविनः प्रणवमन्त्रवरंब्राहतीः समस्याशुक्ता यज्ञहेदेनदिनिसवि
त्रब्रह्मणेणेकेवरेणंप तद्गागीतिकिमपिपरमंथामगर्भेप्रपद्ये १० ब्रह्मणाप्रजापतिनावेदेषु
प्रणवमन्त्रवरंगैकारांस्वारंस्वरूपंपूर्वं तदित्यादिगायत्र्यासविज्ञः विश्वप्रसूतिहेतोर्मिदादिस
स्य यत्किमपीत्यसामान्यंभर्गदेवस्याख्यायस्य तत्परमंसर्वोत्कृष्टंधामपदस्फुरत्तात्मशक्ते

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

भेदो बाह्यस्तर्यसाम वस्त्कादिपाशसङ्कोचीकारिणातथाभगार्भं वेवेएं अत्र गद्ग कारिउक्तं तस्य पदे स
मावेशयामि किं कृत्वा ब्रह्मणोक्तं किं कृत्वा चम्पपदे प्रथमसमादेश्यतत्र शरीरं श्रीभगीशिवा॰
दिष्टनीत्या प्रकारपरामर्शात्मवीर्येणयाश्चिवब्रह्मह्रदहं हृदयंच परं शाक्तं यामसप्राणम्लेऽप्रा
णायसह्यवतायास्त्रियन्नाविविंस्याःनेतरेनदेहमिति नाशाख्यं परविमर्शात्मांतरिम्हकत्याक्त
रूपप्राणितकल्पतयास्थितेहृहृष्टास्वात्मतयास्मादात्मकस्य ततासात्तप्रवेशाविमर्शात्तप्रवेशा॰
वष्टंभबलोल्लिषत्पवएभ्यो मवरप्र्वं तथा भूः स्वाहा भुवः स्वाहा स्वः स्वाहा भूर्भुवः स्वः स्वाहेतिव
मेचरूपासमग्रमेयमानप्रमातृणां समस्कारणां परं ब्रह्ममयतामर्शिनीः आहुती स्वतस्वः स॰
स्वपिति अन्तरामर्शावष्टंभामैथिलेन उक्तो उस्वार्थ प्रपवसर्वव्यवहारानेकरूपाः कपाजपर
तिपिव हृत्वादिष्टनीत्या तदभेदामर्शप्रयानतयापरशाक्तरसपाविताः स्वपाप्रशाक्तयामे
काप्रवशाः स्वात्मनां भवथा मावष्टंभबलेन स्वस्थानदशामपितदभेदरसप्रोल्लितां विधा
येत्यर्थः धामगर्भमित्य यथा मशाहृस्तेयेणद्विकल्पकण्यात्रशणवमलवेरमिति ९ त्वां स्तोष्यामि
स्तुतिभिरितिमेयस्तत्भेदग्रहोपंसैवा विधानदभिस्तुतरानद्यासायपुक्तः स्तोमे वाहं शिव
यत्रुहितं स्थूल सूक्ष्मं परं वा विद्यापायः परइतितु धैर्यीयते विलविघा ॥ हे भगवन् त्वां स्तुति॰ ९
भिः स्तोष्यामि स्तोत्रस्तव्यस्तुति कल्पनात्मा योसो भेदग्रहः एषैव विदहयाः प्रथनात्म विघा

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तथापि तस्याश्च विद्यायाः स्वतन्त्रामतिशयेन विनाशाय निःशेषोन्मूलनाय युक्तो नित्यसमं यः तां त्वो
मेव देहादिप्रमातृत्वाभिमानेन सर्वोत्कृष्टतया सततं पराम्रशामि ततस्त्वाममणुदासीनः श्रीमे
त्वामेव विदं केस्तौमि ततपरिमितानां च न देवतानां कीदृशं तां स्थूलं बाह्यप्रमाणकं रूपं स्थूलम
ख्यानादीना ते प्राणग्राह्यं रूपं परं चानवच्छिन्नं विश्वात्म चिदानन्दघनं तदिति शास्त्रवाक्यस्थाव
णि तमेकमेव नित्योदितं च शाश्वत्स्वार्थे युक्तं चैतत् यतोऽभ्येतस्त्वत्तैर विविधैव विद्यायाः परश्च
क्रे लीनत्वस्त्वादिविभागकल्पनात्मा विपर्यासमस्ता विद्याबीजं देहादिप्रमातृत्वाभिमानप्र
शमनेन चिदानन्दघनपरमार्कोत्कर्षपरमधात्मास्वतिः परमसमावेशश्चेदत्यर्थः ११ स्तोमे
वेद्यक्रिये प्रपंचयति योऽनाद्यन्तोऽप्यनन्तगुणगणगणीयात्महीयान्विश्वाकारः सगुणश्चनिवा
कल्पनाकलितांगः नानाभूतप्रकृतिविकृतीन्दर्शयन्भातियो वा तमीशं तस्मै भवते परमादित्य
नित्यं नमस्ते १२ हे परमादित्य चिदर्क तस्मै तस्मै इति परहृत्स्थूलरूपाय विश्वात्मने तुभ्यं नित्यं
नमः सर्वकालं देहादिप्रकृततया पराम्रशंस्त्वामेव समाविशामीत्यर्थः कीदृशाय तस्मै योऽना
द्यन्तो देशकालाद्यनवच्छिन्नः अत एवाकारः नित्योदितः अत एव सर्वज्ञत्वादिगुणः सूक्ष्मः अणोरणी
तसूक्ष्मरूपतया योगिहृदयस्थात्परमाणोरप्यणीयान् अतिसूक्ष्मः न कस्यापि वेद्यः अपि तु स्वप्रकं
शचिदेकरूपः न तु देशतः संकुचितः परमाणोः सूक्ष्मस्य वेद्यत्वाद्दृश्यमानस्य महीयान् व्यापकः

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स्तो॰ टी॰ ७
7

अनन्तविश्वकोटीकारित्वात् विश्वाकारः सार्वज्ञ्यादिगुणयोगात्स्वरूपेणाः इत्येवं प्रकारतया कल्पनया
कल्पितानिष्टथकत्थगुलिविता निश्चयानि तत्सदृशमेवाम्बरभागा यस्य ताहृक्कं वेत्यनयोक्ते
ऽनवच्छिन्नवस्तुविषयशाह्‍विकल्पाः संस्पृष्टं परमेकेश्वरूपं अनवच्छिन्नमिति निध्यनयति नानाभू
तानि विविधाः स्थावरादिब्रह्मान्ताः प्राणिनस्तेषां प्रकृतीः मायाप्रकृतिः शुक्रशोणितादिके
रणानि विकृतीः कलाबुद्धिदेहादिकान् दर्शयन् यथाभाति संकुचितमवभासोल्लासकतया
वायः स्फुरतीत्यर्थः ११ तत्त्वाख्यानेन तथैव निजनानेति नेति श्रुतेः श्रोतारः सम्यक्किन्तिन चैते
रीहेशावेतिचोक्तः तस्मात्तथ्यं न समञ्जसं वचोमात्रमेवास्मिन्विषयप्रायो यस्मात्त्वमस्वतितरां भारती
ज्ञानगर्भा १२ यस्मात्तवेतो भारती यशप्रेत्यादिवाक्यज्ञानगर्भास्वावभासमं संवित्तथा नाश्रसर
तितस्मै तथ्यं न समञ्जसं वचोमात्रमेव उक्तमिति के स्तुतिवाक्यादिवचिमज्ञानस्य सर्ववाक्सर
हेतोः अनवच्छिन्नस्य विभिन्नस्तुतिवाचिभिः स्तोतृमशाक्यतानमः शाह्‌नन्तदेहादिप्रकृतानां
तरीयकस्वचित्स्वकर्षपरामर्शनस्य कर्तृमशक्यत्वात् युक्तैवैतत् यस्मात्त्वं न योपितयित्वाद्विष
येनेत्याख्याने अपूर्वं तु महान् न कृत्स्नं संवीर्य्येनेत्यादिब्रुवतः श्रोतारः क्लिष्टाः उच्चैस्त्वमित्येवंवि
धोऽस्तीति यत्ताहृशो वाच्यनन्तस्यावेति सम्यग्ज्ञो वागगोचरत्वादेवेत्यर्थः १३ सर्वाङ्गीणः सकल
लबुभाधन्तरैयांतरात्मा निष्कलादेवहस्तवनोहस्यसेयुक्तिसूचनैः यस्य प्राणारणिभिर्नियते ७

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मथ्यमानात्सद्भिर्दृश्यं ज्योतिर्भवसि परमादित्यन्तमसेन मस्ते १४ हे परमादित्य विदर्केन्तस्मै निर्वि
शेषाय तेन भं नमः यस्त्वं स्थावरादि देवयोन्यन्तानां स्वस्वेच्छानां च सर्वेषां सर्वांगेषु भवः आप
कः सकलवपुषामेतत्रेमित शाक्तात्म निस्तरूपे येन रात्मा परमानंदनात्मात्मा चैवांतरात्मा चे
ति श्रीस्वच्छंदादिदृष्टपर्यष्टकप्रमाणा निष्टम्रवस्थास्त्वरपि युक्त्या योगेन स्फुरैरपि नष्टपसे यथा
काष्ठे निलितिष्टन्नपि युक्तिस्फुरैररणिमथनानभिज्ञैः न दृश्यते तत्काष्ठकवलीकारिज्वलद्रूपतः
यावेल भ्यते यथा त्वं प्राणेरणिषु सर्ववाहमार्गोदयविश्रांतिपदेषु सद्भिः योगिभिः नियतं स्म
युक्तैः मथ्यमानात् ऊर्ध्वशक्तिनिपातात्स्थायः शक्तिनिकेतनात् ऊर्ध्वशक्तिसमावेशयोगात्नाति
सर्पंडितरस्त्नाद्यादिदृष्टयुक्त्याश्वनवनांतरे होलनतः प्रशमितमरुद्भासिकाष्ठ दृश्यं ज्योतिः
भवसि स्वप्रकाशचिद्रूपः स्फुरसि प्रपर्यायेण प्राणापानौ ऊर्ध्वाधराणिरूपौ योगिप्रयत्नो
मंथनकाष्ठे १४ स्तोतास्त्वत्पः स्तुतिरिति भवान्कर्तृकर्मक्रियात्मा क्रीडत्येकस्त्वं जगति विश्व
वस्त्वं तं यत्स्तोत्रे यस्त्रीवर्णिमशब्देन यस्तु भवं योगपतेन स्मृतस्त्वं त्वत्तोऽन्यत्किमिव विषयो यत्स्तवः
स्यात् १५ हे योगपते चिन्मरीचिचक्रेश्वरं भवानेकोद्वितीयः स्तोत्रादिरूपतया क्रीडति स्वस्वातंत्र्ये
ण तद्रूपतयास्फुरति यदुक्तं मयैव भैरवानुकरणस्तोत्रे स्तोतास्तुत्यः स्तुतिरिति त्रयं ह्यपि विभिन्ने
न किंचिदस्तीह स्वशास्त्रियत्वाय यद्रूपं चिद्रूपतया भवसि तदिति यतोऽहमिति भवन्कलिप्तमेवतत्त्वं

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰ टी॰ ८ ४

ह्यमिति संकोचप्रयानोमायस्य किंचिन्न्यूनामैवाहं श्रुणयसुभगोप्रार्थेनासेदेवं वशिमन्तत्सर्वंनथ्यं तत्प्र
मार्थमेव यतः स्वतस्त्रिरात्मनोभ्यन्तरिकं जगतो किंचिन विद्येतेन किंचिदस्ति यदिवान्तथापि किंचि
त्संकल्प्यते नत्वन्यथास्यात् नैव भवेत् चिदात्मतोविनाकस्यचिदपि चेतनाचेति नत्वसंकल्पविक॰
ल्पविषयत्वस्याप्ययोगेनगगनकुसुमतोपि निकृष्टत्वात् इमंयुक्तिनत्त्वभेदसाधैवस्तुतिः १५
प्रातीतिकक्रमेणतयपृथिभेदस्तथापीदंनमायाख्यास्माकमित्याह ॥ तानेनान्तःकरणरहिते॰
विद्यतेस्माद्वियानेनवा नन्ते सकलकरणगोचरत्वादविदः ध्यानातीतस्त्वमितितद्विनाभक्तियो
गेन लभ्यस्तस्माद्भक्तिं शरणमस्तन्नाममयेहं प्रपन्नः १६ येंद्रियकत्वान्नवतोमायाप्रमाणुणाम॰
स्माकेंद्रियाणांगोचरो भवान विंतत्वात् ध्यानविषयोनभवति इतिदेहादिमिन्नश्रमात्तामज्ञानो
त्मनस्त्रिदर्के भजनात्मकभक्तियोगसंपादनीयत्वात् भगवतोभक्तिमेव शरणस्कारावंशम॰
यास्तन्नाममयेप्रश्लिष्टाश्रितः उक्तेवश्री विज्ञानेभैरवे भक्त्युद्रेकाद्विरक्तस्ययादृशीजायतेदर्शि
साशक्तिः शांकरीनित्यंभावयेत्तांततःशिवइति १७ ह्रांदेहेतिप्रथमप्रणुदिनायानमःसंस्थिता
नोसन्नेनेदेकानरतुचरतः कर्मयोगक्रमेण स्वभ्यस्ताचप्रपद्यतितत्तोसत्वमेवप्रपन्नानिर्वाणे
यव्रजतिशामिनान्तेकंभक्तिस्तथीव १८ देयुक्तैतत्त्वभक्तिः प्रपन्नासमाश्रितासतीशामिनांशान
रागादिकलंकानांनिर्वाणायमोत्ययव्रजति जीवत्स्विवन्ताभिमनक्तयेवटते वयोगथ्यामापि ८

ह्निकाख्यकर्मणि विहितत्वाऽनुष्ठीयमाना यथ्यंतविदामपवर्गहेतवः तथा वैषा शृणु ष्वमसुदितास्मृ॰
त्वि षिनमात्राह्लादैः प्रकाशमानेनात्मस्वरूपं तमःत्वद्भेदाख्यातिरूपमाणवं मलं मे श्रितानां म॰
क्षिभाजां हेतिनाशयति तदेतत्समस्तस्य प्रकाशस्यैकात्म्यकाश्यात् कर्मयोगक्रमेण स्वात्मदे
वताविश्रान्तिफलशारीरकर्मानुष्ठानेन कार्ममलरूपं रजो हंति तथा सद्गुरुप्रसादपविशीलने
न स्वीकृता सतोभावः सतत्प्रकाशैकघनत्वमेव प्रकाशमाने सर्वत्र प्रथयति ततो नम उपसृष्ट॰
स्मायीयमलात्मभिन्नवेद्यप्रथाकृतं द्वयपि द्वयथ्यंतविदां तद्विशिष्टानां स्वत्वं प्रथयति ९ तामास्ते
यश्रियमिव वहेकामयेत प्रवासे प्रांते भांतिं धृतिमिव वनेयोजनेश्चलनार्दिं नावेदासिर्वि
षमविषयग्राहसंसारसिंधौ गाढ्येयं तेपरमसमस्तं यमपीतं नवोस्तु १० नांभकिमाश्रितवि
दर्कस्यैतेसंवेधिपरममस्तत्वं परं शाक्तं धामसारस्थां समाविशेयं यन्तशेशिरग्रीष्मवात्यार्क
थामेवैलस्यणनातृपीतं तंलमवनभवति यपितमोहरसाह प्रकाशाक्रान्तकृदंतनी वो मातृक॰
कीर्हपीनां वहेशृष्मे वेषमतिश्रियमिव संपूर्णभोगाप्तृत्वात् प्रवासे निर्भवेधृदेशोकामयेत
मिवविजितमायाभीष्टफलप्रदत्वात् प्रांतेमातृपत्नमसि भांतिमिव संपूर्णप्रथाहत्वात् वने
गाहनपर्वतादौ धृतिमिव विश्रान्तिहेतुत्वात् योजनेपरिपिपासैकावेशाश्चलनार्दि स्वप्रम
णो यद्योपायत्वात् विषमविषयाग्रग्राहभीषणाजलचराय अनाद्देशसंसारसमुद्रेनाव॰

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सा॰ टी॰ ५

१

मिवेनारकनवात् १८ अग्नीषोमावखिलजगतःकारणंतौ मयूखैः सर्गासानेन्सृजसिभगवन्का
सहृदिक्रमेण तावेवांतर्विषुवतिसमौ नकलासात्मवक्त्रौ ह्यावण्यस्तेनयसियुगपन्नकलैयेम
क्तिभाजो १९ हेभगवन्वद्यखिलसवाह्यसर्न्नीलसुखादेर्ग्राह्यरूपस्यां॰तरस्यचग्राहकरूपस्य
देहादेर्जेवात्मेयावः अग्नीषोमौ सर्ववाह्यवाह्रीप्राणापानस्वप्रकाशनात्महेतुत्वात्कारणं तौ
प्रसिद्धतापविविक्तात्मसर्गासानसमयेवत्वाभासनविमर्शनात्मसृष्ट्यादीन्निमित्तैवक्रा
सहृदिक्रमेणद्वादशषोडशकलाकलनपर्यायतोमयूखैःसृष्ट्यादिदेवात्मनिजमरीचिविभि
सृजसिसृजसंहरतिनिमीषे तावेववभक्तिभाजान्तेनर्विषुवतिसमपदूं॰यत्नात्मसमानसमत॰
व्ययानेकंभकेसमौ सोमसूर्यकलात्योत्यसंघट्टमिलितौसंतौ आत्मवक्त्रौ उदानवह्नौ॰
न्नकलांसमुक्तयेशिवात्मभेदरूपात्मणवादिमलत्रयमुष्टोपलक्षितशिवाहंतप्राप्तयेह्य
वपियुगपत्क्रमेमयूखैर्वाञ्जनयसि विश्वात्मकव्याप्तिमाविश्य ज्ञातक्रियात्म
पराग्नीषोमरूपस्वात्ममयोत्तेनादयसि १९ स्थूलत्वेप्रकृतिगाहनेनैवलक्षाएनैतत्स्थूल
त्वेवानदपिसदसद्युक्तमावादविंत्यं ध्यायामीत्यंकथमविदितंत्वामनाथंतमेतत्सत्सा
दकंप्राणपिनिमयस्वात्मनैवप्रसीद २॰ हेप्रभो नैतवस्थूलत्वेविश्वव्यापकत्वेप्रकृत्यागाह
नानैवलक्षयितुंशक्यं यस्मादनेनदिक्कालाकारैरनवच्छिन्नं सूक्ष्मत्वमपिवाणीगोचरणीया ५

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

निमित्तव्याख्यानावसरव्याकृतप्रक्रियापरप्रमात्रात्मयत्नदपि सदसद्ध्रूपः भगवान् भावाभाव
रूपत्वेनाप्रतीतेरचिन्त्यम् तदिद्रूपमनाद्यन्तत्वादविदितत्वात्कथमेतः स्तोतेति चिन्तयामि न।
कथंचित् तस्मात्त्वमपि प्राणापाणित्वत्प्रार्थनावहितेस्वयमेव प्रसीद प्रशमितदेहादिप्र
त्ताभिमानकालग्रासः प्रस्फुर २१ यद्यद्देये किमपि परमेशाद्वैतत्वेन मे तत्तत्त्वस्य क्लिं जिगामि
प्रशमैर्लीनाति मात्राः कलाः वि श्रम्भेन प्रणवप्रबाविंदुनादादिते सक्छूत्रत्वलोस्वातिका
णत्वं जितेवाचकेते २२ यत्किमपप्सामान्येत्वदेतरित्थं तर्गवानवच्छिन्नप्रकाशात्मनिपदेश
ह्नतत्वमिति शास्त्रे शब्दात्मके सर्वशाब्दाहंसः प्रकीर्तित इति श्रीस्वच्छन्दादिशास्त्राहृतभट्टार
करूपं परममिति सवोत्कृष्टं यदुक्तं श्रीकालोत्तरे नादाख्यं यत्परं बीजमिति वेद्यमिति स्वप्र
कटस्फुरत्तात्मकत्वाद्वत्पदार्थवर्नीयेन त्वविदिक्रियाकर्मात्मकम् यदुक्तं श्रीस्वच्छन्दे या
स्वरूपं शरीरं वा नास्ति वर्णाः क्रिया स्तथा सकथं दृश्यते सूक्ष्मोऽस्वग्राह्योनित्यमव्ययइति ॥
श्रीअर्गशिखायामपि नैष वर्णो न वा शब्दो न चार्थो वा कलात्मकः केवलः परमातं
होवीयोनित्यो दिनोववि: नास्तमेति न चोदेति न शांतो न विकारवान् सर्वभूतांतर।

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰
टी॰
१०
10

वरोभावभर्गो इति स्फुरत इति सदेवत्परे ब्रह्मात्मशक्तिमद्रूपम् सद्युक्तिं तिरामिथु इति
गैतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्फुरत इति स्थित्या शक्त्यात्मब्रह्मप्रकाशरूपत्वा-
जिह्वहविसृष्टमाणायामिव अकारोकार मकाराद्विमात्राद्रूपाः कालाः विमर्शशक्तीः श-
नैः शनैः क्रमेणलाति रटत्याति इत्यं शक्तिमच्चिदर्कवभासितशब्दब्रह्माभिन्नो प्राणव-
वपुर्षोंकारात्मना अव्यक्तेन पश्यन्तीवाक्स्वरूपेण नेतव्यक्तेन मध्यमादिभूमि-
कास्पर्शा प्राणवः सर्ववेदेष्विन्याख्यित्या कोडीकृताशेषवाच्यवाचकस्फारम् शब्द-
ब्रह्मोस्फुरति स्वयंप्रवर्तितेनभूस्फार्यते कीदृशं विदनादाभ्यास समस्तवेदभेदैर्वेदनस-
मस्तवाचकाभेदपरामर्शरूपाभ्यामुदितम् सर्वोत्कृष्टपारानारूपं मकथयेस-
मुत्स्फुरति अत्रागामिकीं युक्तिं स्मारयेति करणेनदिव्यकरणबोधेन नत्वजि-
ह्वामूलमध्यादिनाव्यंजिते प्रकटीकृतम् यदुक्तं श्रीस्वच्छे दिव्यंतकरणेकृ-
त्वातत्वस्योच्चारणं कुर्वित्यादि यश्चैतत्स्पष्टब्रह्मतत्वशक्तिस्वरूपामर्शनसद्वि-
नैवतेवाचकेनतत्स्वरूपामर्शकम् २८ प्रातः संध्यारुणकिरणभास्वद्ब्रह्ममयेरा १०

त्मसंयन्मध्ये वापिज्वलदिव यन्नः शुक्लभासात्विकं वा सायंसामास्तमितकिर
णं यन्मोलासिद्रूपं साक्षः सर्वस्थितिलयविधावाहे॥ इति स्लेत्रयीव २२
हे भगवं स्थिटर्क्क साक्षः सार्वजनीनस्य प्राणादिनस्य सर्वस्थितिलयविधौ ते
संवेधिनी साः॥ इति कौलीक्ता शेषस्य हृदिस्त्रयी व्याप्ता शक्ति र्विजृम्भतश्च
र्थः कामाइत्याह प्रातः हृदन्मेघात्मनिश्रभाते गुणी भूतप्राणापानहृतिः शि
वशक्तिसंवेदनात्मायासे घ्या नत्रयेकिरणाग्रउन्मिषन्तै वैविद्याहीमाः शरीरा
गृद्दयस्थवलवादिप्रकाशात्मात्मजते यदेतएव राजसं विस्वरात्मानं विश्वप्रस
रात्सूत्रणं च ऋष्प्राग्यम यस्यपरयामाः स्वर्णानात्मास्तमितं तस्य मध्येमध्येथा।
त्विय न्नः विहेवता हृज्ञात्मक्रियाशक्तिप्रथानेद्वैनं यन्नःस्लोषादिवज्वलन्
ज्ञादात्मसोमव्याप्युन्मजनाकुशुक्लभाः प्रमलमात्मा॥ भाः स्वरूपं सात्विकं

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वस्तुतोभावः स्वतेप्रकाशमानत्वे तस्यैवं संपादकं स्वप्रकाशावेशेन विश्वप्र
काशकमित्यर्थः सायमर्थस्तत्सर्वैः स्तमितकिरणं गलितशाणादिसंस्कार।
तयान्यशान्तसितोज्ज्वलितमरीचिनिचयमतएवनिःसंस्कारदैन्यादैन्यकलना।
न दयेत्तयैव तमोवस्तुविश्रान्तैकरसत्वात्सामप्यतस्त्रिविधं स्थलसूक्ष्मपरस्वरूपं यल्ला
स्यचक्रासिसान्तवाङ्क्त्रिस्त्रयीवक्त्रयजुःसामनीवनथाहि प्रातर्ऋग्देवतास्त्रिष्ट्
यानासामवेदप्रयानेनेति श्रुतिदिने स्थितिः २२ येषां तालं दधिवविनयाद्धी
पल्लोकाधिबीजक्षं देवीभूतस्वरमण्वन दत्तसमस्तमसिंश्रयन्ताः येचैकास्य वि
रवयववागभावमात्राधिरूढम् तेनामेवस्वरगुणकलावर्जितं यांत्य।
नघ्रम ॥ ॥

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

अतलादीनि सप्त पातालानि लीराद्याः सप्त उदधयः क्षाराद्याः सप्त सप्तनयः महेंद्राद्याः सप्त पर्वताः जं
बूवादीनि सप्त द्वीपानि भूराद्याः सप्त लोकाः मोहो लोभ मदश्च गर्वश्च विषादः क्रोधः पयश्च भयं हर्षणांचे
वदेकैरामायप्रस्तताऽस्तर्थः मोहाद्याः सप्त स्त्रायवः यवादीनि सप्त बीजानि गायत्र्यादीनि सप्त।
छंदांसि भूतः प्राणाः पंच दास प्रशीलात् इहविश्वप्रपंचरूपाये षड्जाद्याः सप्त स्वराः तेष्व विष
येषां ते तत्स्वरा व्याख्याने वार्थान्नदंतो ध्वनंतः सप्त सप्त ये मनोबुद्धीन्द्रियात्मनोऽस्थायप्तसृताः ह
प्तां त्वां प्रपन्नाः ये च तान्भव यथावाक् यदुपत्तीनस्याः भावः सप्ततन्मात्रा अपि तृष्णं मप्यन्यामो।
त्मिव तत्यर्षं त्वा सर्वा परिमार्शीतं अतस्त्वप्रकाश्यं च त्वां बध्या यो प्रपन्ना उभयेपि ते त्वामेवाऽनश्व
विदकं परंब्रह्म यांति तिवदेकत्वं मोक्षं भवंति कीदृशो स्वरैः षड्जादिभिः गुणैः सत्वादिभिः कला
भिः कायाभिः वर्जितं नित्यप्रकाशानंदघनं त्वां ये पिमननानस्वप्रातिहेत्वरीतिविशे।
षाभावः २३ दिव्यं ज्योतिः सलिलपवनैः पूरयित्वा त्रिलोकीमेकेभूतं उनरपि च तत्स्वारमा
दायगोभिः अंतर्लीनेविश्वामिवस्वपां उद्भतः स्वयमेवं तस्य प्राणास्त्वमितिजगतां प्राणभूतस्त्वं
आत्मा २४ हे भगवन् त्वं ज्योतिः सलिलपवनैः वितत्य काशाकरंध्रप्रविष्टाच्छांता हृत प्राणमा
रुद्धिस्त्रिलोकीं जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यात्मयीं पूरयित्वा तस्यामेव त्रिलोक्यां एकीभूतं स्वामरसंप्र
तं दिव्यं सारं तूर्यानंदघनं गोभिरन्तर्नेर्मरीचिभिः उनरपि च उनः उनरादायच मतल्लायः अंत

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सा॰ पं॰ वा॰ टी॰ १२
12

रिति अंतर्बहिःपदे लीनोवस्थां परां भूमिं विशामि तन्मयतया स्फुरामि उक्तं तस्याः अंतः अदनाविवयं
वेद्यजातं स्वयमेव आप्यायनीभूय तद्रूपतया स्फुरामि तस्मान्न प्राणापानवाह्यस्थितिहेतुस्त्वमेव न त्वन्य
त्किंचिदिति अनया युक्त्या सूर्यः प्राणश्चंद्रात्मा च कथ्यते यदाहुः श्रुतिः अहमन्नमहमन्नदेहेना
दस्मीति विशेषोपि सूर्यो भूर्भुवःस्वस्त्रयीज्योतिः सलिलपवनैतत्त्रितत्त्वसमये याश्वापूर्य समरसीभू
तं दिव्यं त्रिलोकां रसरूपं स्वरश्मिभिः ग्रीष्मादावादाय अन्नस्य भिमतं तत्तापनत्वमालीनः
सन्नु विशति उक्तं तस्मान्न मोघदात्वे प्राणावस्थितिहेतुं जनयति ततः सप्तवान्नदीनममनादस्मि २८
अग्नेषोमौ प्रकाशितस्वरूपौ विंदुनादौ चात्तितौ प्राणापानावपि दिननिशे येच सततान्ये द्वे यस्मा
यस्मौ स्वरूपं उभयं यौ अंतरावेशयोगी वर्त्तेतामनस्तु परतमानिर्निर्गुणां तां विशेत्सः २९ योयोगीति
न्यौ सततवाहिनौ प्राणापानावेव कल्पनाप्यायनेहतनाम् अग्नीषोमौ ज्ञानक्रियाशक्ति प्रा
यान्यौ स्वहातिशुरूपौ वेदनाविमर्शात्मकौ विंदुनादौ प्रसभविश्रांतिपदत्वाद्दिननिशे विका
ससंकोचनिमित्तत्वात् सततान्ते द्वे ऊर्ध्वाधोगतिकारणत्वाद्धर्माधर्मौ वायोर्वामत्तासत्तयोल्प
कत्वात्सदसत्त्वं उभयं अंतरुद्दानतया अन्तःप्रवेशपविलापनात्मनि विज्ञाने निवर्त्तेतां वर्तिते न सता
निर्गुणां सत्त्वादिगुणातीतां परमानिर्वृत्तिं विशत्येव २९ गर्भाधानप्रसवादिविषयेमत्तयो विंदुभासा
सायत्वेनाभिमतावामीवावैकांतयोर्मध्यसंस्थः घाताष्टयोर्वदनकमले गोमुखे वीर्यपायिना

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

पर्यायेणापिबसि भगवच्चन्द्रसमास्वादलोलः २५ हे भगवन् चिद्भानो द्यावापृथ्व्योः सर्वदा दृशो
तात्मोः तद्विसदेहमूर्त्यो कान्तयोः निजविज्ञानेन वरमणीयनाम्नाप्यतयोर्दृक्वकमले
ष्वाकिनलिनेयोगमुद्रैः अनन्तैर्मरीचिभिः बोधयित्वा विकासयन् अस्यामात्मशक्त्यानंदास्वा
दनलंपटः सन् पर्यायेन विचित्रोन्मेषक्रमैः आपिबसि चमत्कुरुषे कीदृशो मध्यसंस्थः
अन्तर्बोधमयामादिवृक्षः किमर्थं गर्भे स्वान्तर्यद्ध्यानं प्रदत्तपीयूषादिस्वरूपममवस्ताद्धावि
त्यितभासनं तद्विधानार्थं कीदृशयोः द्यावापृथिव्योः विश्वरूपप्रमातृविश्वतयोः कालेन्दुलि
तमेतच्छायितत्वं कर्तृतामयं अविद्रूपस्य शून्यादेर्मितं त्रयेणानतया स्थिता स्थितमितिनीत्या
शून्यप्रदानतान्येयेणानिमज्जित पारमार्थिकस्वरूपयोरभिन्नत्वावस्थितयोः कार्यस्व
तयोः सार्वत्रेन परस्पर प्रतियोग्यतया वा भिन्नत्वं कृत्वा उभयान्तस्फुलतया दाभिन्नत्वमा
श्रितेनार्थः वा लोप्यकौ द्यावापृथिव्योः रात्रीन्दुभास्वासमयोः मीलितस्वरूपयोः अभि
न्नत्वावस्थितयोर्मध्यगोभिः वदननलिने विकासयन् दीपविचित्ररसास्वादलेलस्त्वापि
वसि भो मान्तर्विद्वान् रसान् गर्भाधानाय ग्रीष्मादौ कर्षणादिनिजरश्म्यन्तर्निवेशना
य प्रावृड्वादौ च प्रसवाय वर्षणादि मरीचिविसर्गान्तो नानौषध्युन्मयेश्वयसारपत्येना
भिन्नत्वयोः स्वतयोर्विड्भासोः पलाशितयोः कर्दमाङ्कुरितयोः कान्तयोः मध्यसंस्थः नाय

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सां. टी. १३ 13

कोस्याप्याह्लादकैः तैत्रपद्मैः पर्यायेणास्तुगापद्मायपिबालोचनपरिचुंबनपरः सरसम्निश्रोविधायवर्के
सवाःस्तलंपदोगर्भस्थायानप्रसवनिमित्तमापिवतिरतयेतस्यैपरिचुंबतीमिश्रेषालेकारःस्मेष
र्धनिसंस्तुहिम २९ सोमंपूर्णमस्तमिववर्कंतेजसासायपिबतानेनानलस्यविजगतर्पणेवैस्वदे
वे ग्रामावसंविद्यसम्भिवविततकलाशेषमपनस्वलोऽसौजेवदहृपतिविवस्वात्मयोगंकरोति ॥
हेविश्वर्कब्रह्मरंध्रावस्थितशाक्तब्रह्मोपलक्षितसोऽहंस्यश्रेतविमिथारामूलमायाशक्तेरवलष्ट
पस्यमयोरदहेस्वात्मयागंकरोषिकिंकृतमासोमेत्तूपादिपंचदशकात्मभेदंतेजसानिजरश्मि-
विस्फुरणेनपूर्णमस्तंचरुमिवसायपिबताप्येकैकत्वचरुतनोपिबोढृत्रिंशतमरूपनेतिकृत्वाविश्वे
त्मनिजशाक्तास्तनाभासमयेस्वसन्निविष्टंविधायश्चनलउदानवह्निःस्वांशाम्नुपायोयस्यब्र-
ह्मादिस्थितोनकारणाधिष्ठितथपादिशिवतत्वोत्ताःसुविस्फारमयस्यजगतस्तस्यतर्पणंयत-
देववैस्वदेवंयागंतेनसोमेनचरुणाविधायतस्यसोमस्यकलाशेषंजगतर्पणेपशुककला
पंचदशावशिष्टस्तूर्धमसर्पीम्यामावस्यासंवेधियश्रमात्मकलारूपंविद्धमिवकवलितशेष
संस्कारकल्पमिवात्मन् अस्तंवेदरूपेणद्वियाषोडशधायात: पिबंतिवसवःसर्वेदशपंचप
राःकलाःश्रमाशेषंगृहीत्वस्यामावास्याविश्वतर्पणीतिश्रीकालिकाक्रमादिष्टनीत्याविश्वदे
वतापरमार्थस्वात्मनिचमत्कुर्वन् कीदृशंवरदरूपतिरिवसोपिहिपूर्णमस्तकलंश्रामावास्य

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

वरेण्यसाध्यानेनाविनश्वरत्वे सर्वजगात्मर्पणेनैव सर्वे वेव कुत्रात क्षेयसमस्तनन् स्वात्मदेवनागगोक
रोति वालोपि स्तूयः स्वरश्मिमतापप्रद्रावितसोमकलापं वदृशकेन देवर्षिनरात्मजगतार्पणे।
विधाय श्रमाल्यकलावसर्करणात्म स्वात्मयागो ब्रह्मोऽस्यानर्विध्येत २७ कृत्वा नक्तं दिनमि
वजगाह्वीजमाविक्रिकेयन्न पेवांतर्दिनकरकरग्रासमस्तनतोलं दैवं यैप्रक्रमपरिगतेमात्र।
येचाल्पमल्पऊर्वन्नूऊर्वन्कलयसिजगत्संचयावर्तनाभिः २८ हे दिनकरविसोदयकारिदिवस
संपादकविज्ञानोजगतस्तशिशोंनस्यधहीजमारंभावसानयोकदयापर्वोकारणं श्रीस्व
छंदादिष्टवितनपरार्थात्मकालरूपमहोराग्रंतन्तत्क्रत्वाभाक्ष्यनतेवंतिर्जगतः कलादिदिनम्
स्याग्रहाधद्रूपस्यबीजमापीयमहोराग्रंतदेतरपिग्रव्यक्तिकंयेशक्ततेतदेतरपिवासं तयापि
दैवंतत्रापिपिर्यग्रेतसंबंधितयापिमात्रंपेक्रमणाल्पमल्पंऊर्वत्रिवंवेविश्वसरूसंग्रमासया।
त्रिवगगाहिसंपंचयावर्तनाभिर्विविश्वजगातादिरूपाणं चकयरावर्तनैः कलयसि संस्कारगो
लनेन शूंतरवस्थितबहिः स्थिपसिनिर्भेसेषमिमितंव कलयसि इदमित्थमिदमिदमिति सं
त्यानेनसत्यापयसि स्थापितमपि कलयसि अंतरवस्थितं हसि संहृतमपि कलयसि संस्कारगा
लनेन विस्तपासि विस्तप्तामपि क… लयसि स्वात्माभेदेन ज्ञाने सि प्रकाशे कात्यमापादयसि
तथापुनरपि स्वरूपात्कालयासि नवं नवं उल्लासयसि इत्येवं सर्गस्थितिसंहृति विलापनस्वात्मे

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰ टी॰ ४
15

कामं समनपरस्य राद्दलासमपमितिर्भवे सर्गस्थितिसंहृतिविलापनसाम्यपरस्य रोदोलनेलीलायके।
नेकरोषि ग्रसमन्न स्ती समावत्यहि रोगे अल्पमल्पमितितिवी पापाशामयमाणाय: ययस्य यावद
होराचेतनदीये प्राणचारेन देशांशिकास्तपिवाष्टीस्वक्षंदोदिष्टमासोदयायषष्ट्योदयोनश।
क्रियया योगिनां ग्रामयेहत्यानि पवि मितन समाभासयति भगवान् तत्राप्येतन्विशेषकालप्रथना
स्मदाशिवान्तकालनामपोषं प्रभासयतीदिग्भ्राभासमानोयकालोनवसपवासन्वं किंचित
त्वेग्रलिग्रतपवंकर्वंभ्रिवेतिश्वशादेनायमेवार्थः स्पष्टः वस्तुतेपिनावहि सोदयावस्थानवि
लापनात्मकापरमेश्वरूपवस्फुरति ननविदेकवश्रषस्नोनिविक्षेकिमस्यास्तिश्रुववमानुषा
दसिणांशावनेरात्रिरुन्मेचायनेदिने पितृणांतस्त्रहोरात्रमनेनातेनदेववत् एवंदेवस्त्वहो
रात्र इति यस्त्विहदैवं पित्र्यं पृथगुक्तं तेनतेनसंबध्यहोरात्रेतयेतेषांश्वकाक्रमस्तद्रूपोहि सः कि
व कल्पोब्रह्मदिने शोभंवनगुणासहस्रकं षड्भिंशान्सहस्राणिब्रह्मणः प्रलयोद्भवः प्रव्य
क्तेषु कृष्णदिनेरात्रिमस्तावती प्रायानिकपरार्थेनदशधागुणितेनतु मायसंहरतेसर्व
पुनश्चैवसृजेज्जगदिति तथाशक्तिकालपरार्धस्यकद्वियागुणानस्यत्रनाध्वितस्यदेवस्यदि
नमेतान्तकीर्तितमित्येवमादितथैकचप्राणचारेघटिकादयात्मभूतिषष्ट्युदयान्तं विनत
नत्रादिष्टंप्रेणशोरवमयात्रदर्शितेपवमहोरात्रकृतेनजगादिपरिवर्तकत्वेभगवतउक्तं २८

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

येनाहोरात्रप्रशमेन्दुफुल्लेलोको नतस्यैवेत्याह ॥ तत्रालोकेतत्पदनस्तदिने येषु परे संप्रबुद्धा येवाथिता
प्रशमरजनी योगनिद्रामुपेताः नेहोरात्रोपरमपरमानंदसंध्यासु सौरे भिन्नाज्योतिः परमपरमे
योगि निर्वाणसंज्ञा २४ हे जगपत महाप्रकाशरूपे ये योगिनस्तत्रालोकास्तनिशाभेनेनित्यो
दितेः नलमिते दिने पारमार्थिके सर्वदशावस्थे ते सर्वतो मुखे विश्वप्रकाशे महस्यकृष्णगामार्थ
ः यासे विना विमर्शो प्रबुद्धा विप्रबुद्धाः चलितास्थोनितासिताः येवान्यचितोपशामएवसर्व
बाह्याभासनिवृत्तिर्हे तत्रावइजनीतस्यायोगनिद्रामुपेताः प्रशामितविकल्पस्तविकल्पप्रकाशै
कसमापन्नाः उभयेपिते प्रावर्णितसमस्ताहोरात्रोपरमएव परमानंदरूपाः संध्याः निमज्जनसं
ज्ञायानया मिशिवसामरस्यभवः सर्वतो दिक्कालदिनाः तास्त्सौरस्मितिशाणीयमपरस्मिति
स्फूर्ते ज्योतिः संकुचितेप्रकाशे भिन्नातिःसंस्कारं विलापपरं निर्वाणमार्गे योगिनिस्तुहापरे या
के या मासि शिषंते २५ न केवलं चित्रं कालकलनामकालकलितस्वरूपस्माप निरस्तीय
स्मिथाचजराद्यप्यापा याव पीत्याह आब्रह्मेदं नवमिवजगत् जंगमस्थावरान्ते सर्गे सर्गे विसृज
स्मिवेगाभिकदिक्कसोमैः दीप्तैः प्रत्याहरसि लयेनेन तद्यथा शेषे निभूय सर्गान्ते सोप्रकटविभ
वा दृश्या यन्त्रमिमलीलो ॥ ३ ॥ आब्रह्मः प्राकाक्रूपादाब्रह्म निजं परमाकरूपं वर्जयित्वा इदंस
वं सदा शिवादिशिनंतं जंगमस्थावरं तो भावोयस्तराहकृतद्यानसर्गे प्रथमे क्षोनो घाम्मा

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

स्तो॰ टी॰ १५

15

निःश्वासि सर्गौ भूयो भूय उद्भिन्नसोमैः स्फीतरश्मिकास्तैर्गोभिः मरीचिभिर्विसृष्टास्तिष्ठ्यानीभूतं निज
रश्मिरूपं प्रकटयसि भूयादी मेरश्मिरूपया तैर्गोभिः स्वजगन्तस्तथा यो नि प्रत्याहरसि स्वस्वात्मन्या
वभासितनन्तकारणविशेषः सर्वं लयस्य विदेकाभासनात्मनि संहारे प्रतीपं प्रत्याहरसि वि
देकमयमेव करोषि कुर्वन्सर्गस्य स्थितेरादौ एते प्रकटप्रभवो स्फुटमाहात्म्यो रश्मिलीलां प्रक
टयन् निजमरीचिविलासं प्राभासयन् ३० शिवात्मनि सोपचित्तस्य चित्ते ब्रह्मतेजः प्रकाशं रूपं
सर्गस्थितिलयसुखा सर्वभूतेषु मध्ये ॥ एतेनैवासि ष्ट्वव स्त्र गुरुणा यः प्रोक्तः प्रकृत्या प्रसन्नोऽसौ
जगाति भवताद्दर्शितः स्वात्मनात्मा ॥ ३१ हे भगवन् यः प्रकृत्या स्वभावेन परो देवः स्वैरावस्था
त्मा सोऽजगाति सर्वभूतेषु मध्ये भवतां तेनैवासिष्ठ्याद्दे सुधात्मनैव प्रत्यग्दोदर्शितः स्वप्रकाश
तया प्रकटीकृतः किंकृत्वा नित्योपचित्ते सद्रूपविशदीं उचिते चिदानंदघनं रूपं शिवादेहा
दिनिमज्जनेनान्तरं विधाय कीदृग्रूपं ब्रह्मतेजः प्रकाशं हृदयाहूंहकवाममब्रह्म है तदादि
हिवान्तेजोपूर्णताहृशाः प्रकाशः प्रयायस्य कीदृशो न भवता सर्गस्थितिलयसुवाजननादि
सूनेन दर्शितं वासिष्ठ शिष्येषु शोभनेन हृदयेन गुरुणात्मा ~ इत्येते चिन्मयी सत्ता प्रकटी
क्रियते तथावर्यातः परमात्मनया विहिस्वतेजो विश्वरूपनयास्वयमात्मा प्रकटीक्रियते ३२
लोकाः सर्वेव प्रवि नियतं ते शिवास्त्वेवमेषामेकैकस्मिन्मागपदरासो विश्वहेतोर्गुणीव रश्मि ५

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

मूर्ते भवति भगवन्नेतदन्योऽस्मि सत्यं किंतत्त्वं परमपुरुषोऽहं प्रकृत्यैव वान्तः ३१ हे भगवन् परनंदात्मका
स्यानेऽस्य शक्तिस्वरूपपरावाग्यालिंगितमूर्तेस्तेन व विश्वहेतोः भेदयकारणस्यैव पुष्टिप्रकाशानंदरूपेनेस्व
रूपे सर्वे लोकाः लोक्यमानाः पदार्थाः लोकयितारश्च रुद्रादयश्च तद्रूपाः प्रमातारः स्थिताः न किंचिदात्मि
कां सत्तां विनादिकपृथगेतेन नेतो विश्वहेतोः रुद्रादयः तेषां च लोकानां संबंधि निपकैकस्मिन् वपुषि तेः
विनाहि पुराण एकमेणैव स्थितोऽन्यथा वेत्तत्त्वकाशात्मतां विनाहि कथं प्रकाशेरन् अनन्तसन्नादि
गुणहीनोऽपि विश्वात्मतां भासगुणाद्गुणीवाभासि इत्यमपवर्णितं विश्वात्मनि भवति स्थितिसत्यम
स्मिनान्यः किं न व मेवंभूतः परमः पुरुषः सः परिपूर्णः सार्वज्ञादिधर्मः ग्रहमितिनयैव देहादिः
पुराहितश्च मात्रभावः प्रकृत्यामन्नायाम हात्म्यात् एतात तम्बदेहादिष्वमात्रता निमज्जनेनांगतोप
शमयत्यनित्यस्वात्मसमावेशो नजातो समोऽन्मज्जयेतयथाऽकेभवति ३२ संकेच्छायाविलक्षण
प्राणवान्तो वरे एष संयम्य मेनदभिनववनाज्जन्मवेदेशारणे मनो याऽस्त्वं जितामिषुशानैः पुणपा
पहृयतनरूपं किमपि उदेन वचरणयोरन्यथा नो भवेतां ॥ इत्यमतत्स्यापिमेव दभिनववनाद विदात्मवदा
भिरा(भ्र)पहतनतरपरामर्शात्मत्वत्तिवशात् संकल्पः स्पृलेच्छा इच्छा संकल्पकारणभूतास्ताव
कल्पपरामर्शात्मा दिशा हान्मयत्वस्त्रलद् नेतरं यालोचनाय इदन्तादिग्रहणानि वाव्वर्जीति अ
खिलानि तत्स्वहृत्तिः सर्वथा त्रस्तपरामर्शात्मूपनयाश्यापकत्वेन स्थितावाणी चेत्येतेसमनवरणे

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

परानुग्रहे साधवो वरेण्यानां ज्ञाताः तदेव हि स्मितिपक्षमजन्मशरण्यं शरण्ये सायुज्यं ग्राह्याद्यनुग्रहे कपर्दसे
पन्ने अहं हि सर्वदशास्वविदर्कपरामर्शपरः परानन्दानुरक्तः स्थितः किं च मत्ते स्तात्त्रभावेनैव पत्त
मेतये यत्र एषपापद्वयं संहृताः स्वकृते जाते सर्वं तदिति अनेनैतत्का जिते शानैरस्ते जिवामिष्ठहिम
विलासे विलीयमानेऽस्थिते शाकं चित्तसर्वकर्मणोहि ध्वंसे पि देहारंभिककर्मणो ध्वंसोऽकृत्वा जि
गमिषितार्थः अन्यथेति यदि नैवं स्यात् तत्कथं भवस्मरणे याभक्तिः अद्ध भवेत्तां नैव स्यात्तां यदुक्तं ने
दिशिवावा यो यदा शिवे भिलाषो वै जायते च तत्क्षणोऽस्य तदा शिवाभिमानस्ते जायतेऽपरमाणवः
शुक्लाम्ल वैवतेसी दोषा श्रवेतिगुरोस्तत इति २२ मत्तं भूयो जननमरणेन त्वयस मेऽपुनस्तस्त्राण्यं
केनवनानिफलेज्ञमयावेतदिर्थे त्रैलोकेशाः शाम इव परः शुण्णकायायायोनिः संसाराब्धौ लव
इव जगन्नारणाय स्थिरस्यो ॥ हे देव यद्यपि तत्पदन्ने शुन्नन्मा विष्ठेऽशुसे सारदेह सर्ववासनादे
हात् भूयो जननमरणेन स्तः तथापि वनतिः त्वत्तत्तिपद्वफलं यस्या नाहं कुर्दस्मैवपश्चिमन्त्रम
याचे यथा भवद्धवमर्शात्म वमत्कारादायिपतन्मार्गात् तदिर्थं अनेनैव तत्त्वत्तिरसाविष्टनमः
कारेणास्मिन्नेव देहे परः शाम इव साम्यत्यस्मिन्निश्चमितिमुत्तमा परः शंकरात्मस्वभाव इव जे
गत्वमसशुमात्मनि त्रैलोकेईशाः प्रभुः नत्तपरतेजः अत एव शुण्णोदर्शनस्पर्शादिनापरात्रया
हीकायायस्यताहक् अयोनिरिति नित्योदितविदानन्दैकघनः सन्तुजयानविश्वस्यतारणाय

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

संसाराब्धिमध्ये प्लव इव पोत इव स्थिरां प्राप्तो चिरकाले भूयासं ३४ सोऽहं भोगानन्समस्तपथैर्नेत्यशी
तोऽशुभावे प्रभाम्प्रेहरन्नवरपित्तृन्नान्तभाभिः कलाभिः पश्चादंभो विशामि विविधाश्चैष।
धीसत्त्वक्रतोऽपि प्रेम्णा स्वैर्वे त्रिभुवनसमस्तं स्वजगात्मिन्नत्यर्के ३५ हे शर्के यतो हेतोः तेजसा तोऽमित्र
तायोगिकमित्रशाह्याभिषेयत्वे यतस्त्वं सोऽहं भोगानसमस्यमेनात्स्वनपथेन ग्राह्याह्याशिणामार्गेण।
प्रीतोऽशुभावपमात्रत्वं इत्यमेतद्याग्रेत्य प्रेप्रथमे सुरादीन्सर्वानप्रमात्हृत्र ३ लाभि लब्धाव
स्थितीन्करोषि केन शान्तभाभिः येन स्वं लीभावेन उपसंहृतवाह्यप्रथाभिः कलाभिः आदिवि
सर्गान्तस्वाभाविकविसर्गशक्तिभिः पश्चात् अनेन तरं प्रेम इति वहिः प्रसरप्रवृत्तान्सर्ववाह्य
न्विशसि स्वात्मनाङ्कुरितान्करोषि विविधाश्चैषयी विशेषाशि स्थावरादिसर्ववाह्यभासाव
स्वप्रकाशास्फुरितान्विधत्से न क्रतोऽमेयप्रपञ्चात्मनया स्फुरितोऽपि त्रिभुवने विश्वमेवेति तदा।
भासनविमर्शनप्रकाशं इत्यमेतत्पूर्वीकृत्य सुरादीन्वशीकरोषि तर्पयसि वाह्येष्यर्कः स्व
प्रकाशमार्गेण प्रसृत्य संक्रमेण प्रकाशं इत्यमेतत्सर्वीकृत्य सुरादीन्सुखासि शान्तभाभिः नि
वृत्तरीतिभिः कलाभिः शक्तिभिः स्वंभो विशति दक्षिणायनेन आसारशरूपतां स्वीकरोति उ
त्तरायण विशति सरसमान्करोति तिन क्रतस्यैवैषदेवयागानुयायाक्रमेण त्रिभुवने शस्तनुजगात्मि
त्वमेव दर्शयति ३५ महाकाशेनेनमस्मिभवतानाथदेवावसाने नोऽनन्तलीनामममस्तु ति विषया।

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सां॰
टी॰
२
17

ढनिशं न जहाति तस्मात्त्वं कोकमित्र तमसा पद्मिनीवात्मभासा सौरीत्वेषा दिनकर परं नीयतामात्मसा-
त्कृतेयं ॥ हे नाथ दिनकर स्वामिन् विदर्कं नयाद्य मसि अज्ञाने मे दाक्रांते निर्मूलनायोद्यतेऽपि
त्वयेमदीया मतिः धीः रागद्वेषादिदोषाणामवसाने जातेऽपि अंतर्लीनो तर्षस्खलीभूता गाढ
निशां त्वद्भेदाख्यातिं न जहाति तस्माद्दोषान्तयास्त्वं गमितं तमो यया तादृश एवात्मभासा स्व
दीप्या करणभूतया आत्मसात्कुरु विलेविनमेव परं बोधयशोन्ताख्यातिनिजन्यापि स्वात्मतां नीयतां
प्राप्यतां सूर्यो देवता यस्याः सौरीति कृत्वा पद्मिनी वनमालिनीव सापि हित्वा या दोषावसानेऽप
भाते तमसि संदाक्रांतैः नलीनाकर्णिकासंश्लिष्टां दलावाढनिशां न जहाति इति आश्चर्यं त्वं
मित्र तमसा स्वात्मभासा याप्ती अतत्त्वोनिघा प्रबोधनेनवया ३९ येन ग्रासीकृतमखिलं जगत्समर्व
मासीमदस्तं धातेनीता पुनरपि विभातद्वाग्राद्वृतचित्तः यत्नेन कंदिनमपि गती शुक्लकृष्णसि
विभज्यमानात्तस्मात्कुवपरिमेवरकृतेमापि भावो ॥ हे भानो विभो विज्मरी विमालिन् येन तम
सौ अज्ञानेन जगद्दैग्रासीकृतमासीत् तदत्यग्रहीता त्वं निश्चलं नीता विनाशपनद्द्याग्राते
विनरवनदन्तकं पर्येव शुक्लकृष्णस्वगती विभज्य पुण्यानावसरे प्राणापानभूमिकामवरुह्य
ह्रांते पुनरपि यत्नपूर्वक सिनिव्युत्थाने समाधिरयातितिनवितरसीत्यर्थः यथा बाह्यो भानुः
ग्रासीकृतजगत्तिमिरं विनाश्य पुनर्देयपवनकं दिनं निशादिने विभज्य यत्नेन स्वतनोतीति सेवा

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

यस्मायतनएवंत्वात्मनितनसितनमत्वंकंपवानिवृत्तोमेममपरिभवेखस्मानात्मनिस्कोशोपिवार्त
रतिनाभव कोहशोपरिभवेइह्लजिरुष्टंह्नेकरणोविषपह्नानादानादिपरिसंवोयत्रनिखुस्मानस।
मावेशिरसास्वादिनेमोजर्वित्पर्थः ३० अस्मिन्तःसमावेशमवाप्नुवन्खुस्मानदेशानिर्भत्सनप
वः समावेशमेवभगावंतेप्रार्थयितमाह ॥ अस्मेसारोपवितसदसकर्मवेधाश्रितानांसाधिया
यिश्चननस्मरणत्वत्पिपासादितानां मिथ्याज्ञानशबलनमसान्नायचोयोकृतानांतेनस्वामा।
भवकरुणयायत्रयत्रस्थितानां ३८ सततभ्रएएश्रसन्नयायेयरतत्रस्थितानांमितिदेशेकाले
वस्थावैविश्चेवगातासमावेशप्रथनेनरत्नकःशिष्टंसष्टे ३८ सत्यसत्यस्खलितवचसोऽशो
लनोज्झितानांमत्तानानामफलसफलप्रार्थनाकातराणां सर्वावस्थास्वखिलविषयाभ
ल्लकोत्कलानांतेनत्वत्ताताभवपितृतयाभोगलोलार्भकानां ३९ भोगेषुविषयस्वलिखलेप
टानोऽस्माकंचार्भकानांबालानामिवनेपितृतयाजनकेनत्राताभवेतिशागवन्नेहिस्य।
स्माकेनत्वहस्यामतनकः सत्यासत्येसुभयवससंस्खलितेप्रमादिदाकदात्ययास्पष्टवर्णेतेप
वेशोवंवैतेशारीरंचयफलासफलाचप्रार्थनातयाकातराणामधीराणांयतस्त्वार्थयमा।
नानामिस्ववोधमनन्तयावदेहेजरयतिजरानांनकादेत्यहतीनोवाभीमस्त्रिफलभजगा।
कारदर्वीरयाशः यावङ्गायाफ्लगातिसहसाजीवितेलेलिहानास्तावद्भाभयदसदयेश।

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰
टी॰
१८
18

घेनः प्रसीद ४। हे भक्ताभयद यावत्त्वत्स्मितामरणावसानोद्दर्शनानाशुमः तावन्नोस्माकं प्रसी
द देहादिसंस्कारकालुष्यप्रशमनेन निर्मली। भव निजस्मितप्रकाशनेन स्वपरमसमावेशा
मृतरसास्वादस्वखितानस्मान्कुर्यादयेमर्थः स्पष्टमन्यत् ५। विश्वप्राणग्रसनरसनाटोपको
पप्रगल्भे रस्तो वक्त्रे दहननयनोद्दामदंष्ट्राकराले यावद्दृष्ट्वा व्रजन्ति न भिया पंचतामेष कायः।
तावन्नित्यास्वन्तसमय देवि पाहि नः कांदिशीकान् ६। स्तोत्रं तन्कस्य वक्त्रे दिष्ट्या यावदेषकाय
इति सपूर्वपक्षो देहो भिया भीत्या पंचत्वं नाशं न व्रजन्ति तावदेव वरे वि विदर्के नित्यानन्दसमयाः
नस्तमितपरमानैकघनस्वभावेनास्मान् कांदिशीकान्स्वस्थानेनन्तसमावेशप्राप्तिं विना
कांदिशीकायतः कान्दिक्कां दिक्प्रस्थाकमिति जिके दनः पाहि निर्बुस्थान समावेशान्तःपाद
यकीदृक्ष्मस्तो वक्त्रे विश्वप्राणग्रसनेनानीवित्नभक्तोरसनाटोपेलोलरसनाच्यापारे
यस्य तादृशि केपप्रगल्भे प्रौढे नष्टादहन्ना निःशेषकानि नयनानि यस्य तादृक् तथा।
हामभिः कुर्जिताभिः दंष्ट्राभिः करालेभीषणे ६। शाखाशाखाकारे विश्वदिव्यवपुः स्लोयनंः सा
मथान्तः समस्तं दोस्थपिचलदगान्तरे मये मेरुलेव ७ एवं सर्वस्फुलिंगपततपामृदयानुग्रहा
वाहिद्विभ्रमतः कृपणाकरुणाकंदमाकर्णयेम् ७। हे भगवन् तेजनिर्णीजटशासामवे।
हात्मके यामते तेजो यस्य तादृशः यज्ञवेदात्मक शाखाशाकारे वपुः शरीरं विश्वदिव्यापके।

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

तदपि शास्त्राकारमिति शास्त्रानां करोति समस्तशास्त्राश्रयः अपि च गायत्र्यादिसमस्तछन्दांसि तेन त्वया
गाः मे उल्लेखप्रभावविशेषेण पृक्षवेदमयं ह्यसि वसर्वस्कृतिमयरूपेण चिरसंसेसारविभावकत्वा
त्मकरणकारणरसप्रथानइममाकंदं त्वमसारप्रार्थनापरं प्रलपिते ह्नि प्रद्वरीवरणानेनरमे
वाकर्णय करुणायास्तवश्रुत्तिं हृतयावधारय धर नाशनास्मस्मरणशरणायोग्यापिग्रास
मानार्हैर्वैरिसंस्थितिनमिव यशो दर्शयन्त्वं त्रिलोक्या मनसे समे तत्तनतु ममागर्भेह्यात्रिकिव
स्वकुलोक्त्यायानयसि शानकैः सोहं भुमागास्रुमासा धर हे भगवन् विवस्वन् विज्ञातोऽयमस
स्मरणशरणा देवैरपि ग्रस्यमानानाशेन योजितः इत्येवसितं शुभ्रं यशः त्रिलोक्यां दर्शयत्विव
सोमे तत्तनते देवैरपि ग्रस्तसमस्तकलं सुभ्रुमाणामम यथा नासौ ग्रेशवो सयो च यस्तन्द्रासात
दीप्याह्लिन्नभूतयाः माल्यकलया गर्भेनतयाह्लिद्विलयासो शुक्लो क्वापि संहर्णसि सितांको
त्तिं नयसि प्रापयसीति मनसे ज्ञानानाशि प्रवरस्य हशादेवाइन्द्रियाणि सोमोपानप्रवृत्तो यतः प्रा
विष्टः षोडशकलात्मरूपात्मामेव वर्धीः सर्ववाह्होलासयुक्ताः कलायासेन तीर्णकलः सन् स
भुमांगाभासांमयायामस्कारेणोन्मिषःस्र भाख्यानहर्याग्रप्रकाशदीप्यामायायंस्त्वदर्थ।
स्कारक्त्वाके गर्भेन्तर्या हृदिः प्राणादि प्रायायान्निमेषोन्मिषकोनवीर्यभाभिः स्फुरितातं।
याशुक्लो विदकचनो नयसि प्रापयसि इत्यर्थः वालस्तस्यहः आस्ताजन्मप्रभृति भवतः से।

ÇC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सो॰ टी॰ १९

19

वनेनहि लोकेवाच्येकेनापरिमितफलेभक्तिमुक्तिप्रकारं ज्योतिर्मात्रे स्फुरतिपरमितोजीवितान्तोऽपि
मात्रन्निर्वाणाय प्रभवसि सुतोतेननेकः समोन्यः ४४ हेभास्वन् जन्मप्रभृति यत्नेसेवनेनपरि
मितफलेकेनवाच्येकेनवक्रे शार्केश्वरत्नयापरिच्छेद्यताभावात् न यस्मात् भुक्तिमुक्तिप्रकारं भु
क्तिर्विषयभोगएव स्वात्मानंदविश्रान्तिरूपैव तज्जीवन्मुक्तिवत्ताभिव्यक्त्यात्मा मुक्तिरेवच विश्वसंका
रावेशरूपा भुक्तिर्नेत्रविषयासक्तिरूपतां भुक्तिमुक्तिप्रकारयति सेवकान् तन्मयान् संपादय
स्त्रिजीवितान्ते निर्वाणवसरेपिज्योतिर्मात्रात्मत्वे सतोस्फुरति परंप्रामोनिर्वाणाय प्रभवसि मुक्त
ये प्रस्तस्तेसमः कोन्यः प्रसामान्यमहिमासीत्यर्थः ४४ प्रयत्नहविर्दशभजनायत्तरोहं फलेन
त्सुसोयुक्तंभवतिहि सम्यंकारणेनैवकार्यं प्रत्यक्षत्वं सकलजगतां यत्समहं फलंमे युष्मद्भक्ते
सुचितमनस्तन्नयाचेयथान्यो प्रयत्नैरैन्द्रादिदेवताराधनात् याथारकानां यत्स्वर्गै
स्यादिपरोहं कालान्तरभाविफलेनयुक्तं यतोमद्द्रव्यत्नयोगाद्दःकारणो विनमेव सर्वेवर्क
र्यंभवति त्वंतचिदर्कः सर्वेषां प्रत्यक्षः स्वप्रकाशः चिदर्कस्य प्रकाशात्मनो विनाकस्याप्यप्रकं
शादिति त्वद्भक्ते हैतोर्मम निरोदितत्वात्समावेशात् सफलंसमविनमतोहैतोः तत्फलंयाचे
प्रार्थये यथाभूतिमतोषदेवतासंसतीषत्वामेवयाचेतयानिर्मुक्त्यानसमावेशात्मैव फलंयाचे
नतमितंकिंचित् ४५ येचारोग्यादिशान्तिभयावाक्षेवितोप्येवमाकुस्तेतत्त्वंज्ञाजगानिसुभगाभो

८

गयोगप्रधानाः भुक्तेर्मुक्तेरपि च जगतो यस्य पूर्णैः स्वलाभो तस्मान्मोक्षोऽस्य न वपुषः को हि नाम स्व
दाता ४९ येऽपि च केचित् अविस्पष्टसमावेशात्मस्वाख्यफलाः भगवान्मे वितन्वारोरंपदिशातीत्या
ऊः तेन ब्रह्माख्य भगान्स्मयतो भोगयोगप्रधाना भोगायथो गायचारोरंपवांकृतिश्रुक्तेवेतन य
तोऽस्तन वपुषः परान्तेदप्रकाशघनाः विदर्कादन्यः को नाम भोगमोहयोस्तदाश्रयपूर्णैः स्वला
त्मन आवेशपस्यव दाता न किं विश्वरणगुण सहिताथैं निरस्यथैः सहषष्ठी समासनिषेधात्ता प
कान्वस्वलाभो पूर्णमित्यत्र षष्ठी ४९ हिनाहितागुणचपलता मध्यनेकानिज्ञार्थ येषेकार्थीकृत
मिव भवेत्सेवनं मत्प्रियार्थं तेषामिक्काम्यपकृतिमहं स्वेन्द्रियाणां प्रियाणामादौ तस्मान्ममदि
नपते देहितेभ्यः प्रसादे ५० हे हिनपते विज्ञानो येः इन्द्रियैः अन्तर्बहिष्करणैः गुर्वीचपलतां महद
तीमनवृत्तिं पुनः पुनः प्रहृतामपि तथाऽनेकार्त्रिज्ञार्था विषयविभ्रान्त्यात्मकानि नानाप्रथ्या
जनानि हिनाप्तकाभवत्सेवनमेतत्सुखीभावयुक्त्वा नत्यविशीलनेम मप्रियार्थमेव एकार्थी
कृते अभिनिवेशेनाप्रितं तेषां प्रियाणां स्वेन्द्रियाणां अहं उपकारमिक्कामि तस्मान्ममादौ तेभ्यः प्र
सादे देहिमायीयदेहपरिहारेण निजमरीचिवक्रात्मतां पुनः स्थेयत्थैः ५० किं तन्मामोऽस्मरति
वचनेयस्यनो भारकस्तु किं वा वाक्संसकलवचसो विश्वमूर्ते यत स्त्वम् तस्मादुक्तेयदपि तदपि
तवनुतो भक्तियोगात् दस्माभितन्धवतभगवंस्त्वत्प्रसादेन यन्तां ५८ यापंथानेदिशातिशादिराया

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सां॰
टी॰
२॰
20

तरं देवयाने यावाक्रमेणपितृयथमयोर्दक्षिणोत्तराभ्यां नाम्याममृत्या विषुवदभिजिन्मध्यमाक्रमस्थ
न्यायान्याकाविस्त्रक्रितिप्रकृ वावेनतरामेस्ततृतीति ५८ प्रकृतिप्रकृतयोर्वामदक्षिणावाहौ श्रेतराननम
यो काचित् प्रसामात्या यत्यासमस्तसंपन्नयीमेहृतिस्थितिरस्तकीहृशी विषुव्यामिमर्हतीति
विषुवत् प्रभिज्ञयति हैतप्रशनात् सर्वोकर्षेणवर्ततइत्यभिजित् सर्वमध्यवर्तित्वान्मध्यमास्वा
नेदविश्रांतिसारत्वात् क्रमेः सोम्यक्रूरादिभिः कार्यैः स्वृत्या नयादेवप्रीतिकारित्वाद्देवयानेह
दोह्मादृषांतेयावत्स्वसरणरूपेशिशिरवसंतग्रीष्मास्वभावमुत्तरं पंथानमुत्तरायणं याम्याणवा
हृतिर्दिशतिप्रपद्यति यावायानाख्याहृतिर्दशेदृष्टांतात् हस्यवेशहृणाशाहृद्रुंकरेहेमंतहृपेदक्षि
णंपंथानं दक्षिणायनं भोगप्रदत्वात् क्रमेपितृप्रीतिहेतुत्वात् पितृपथं दिशतित्ताभ्याममृत्याप्रति
विक्रान्तीवप्रक्रिप्रदाउन्मनायाम्यायत्पार्थः बद्धविमादंप्रलेखारंगलघट्केहृदः प्रभृतिमकरादि
प्रपद्यप्रतिप्रीस्वक्रांप्रादिशास्वेष्वस्ति ५९ स्थिताकिंचिन्मनइवपिवन्मेनवंयस्यमध्ये प्राप्याप
येफवपथमयोमकमहात्मतात्व मयाहृर्धं किमपिपरमंव्योमसोमाविनयूसे गच्छेपंसहवपि
स्यातीवांतराग्रहलभूतः ६० सर्वपितृयातीयंतराऽर्धं यः प्रवेशानिर्णीतदेवपितृमार्गयोर्मध्ये
कारात्सर्ववाहृनामप्यतर्वलभूतः अत्र क्षि नात्मतांप्रामः वेगाच्छेयंपरतत्वात्मविदकोहृपः स्त्र
कोदृशोवा मन्यादिप्रोसत्याप्रदात् सामरस्याद्दाम्नः ऊर्ध्वं उत्कृष्टप्रकाशानेदेकाचने किंमपिप ८

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

रमेश्वो मेति प्रवृत्तर विदाकाशरूपसोमाविनष्टं प्रयांत प्राणापान संस्कारं किं कृतानात्स्वलेपि।
काल्योरीदृग्ग्रेयि यामव्यक्तेकृत्वा स्थिकारणे बंधाश्रयत उद्गाल्पनिर्भिद्य प्रणेश्वनेतरं फवपदे।
प्राप्य समस्तवेद्याविभागश्काशात्मविंदुस्थानमासाद्य सेतद्बंधमध्ये इति निरोधिकोर्ध्वशक्ते
नवहृद्यांतर्वीर्द्दि प्राणनाग्रुजवर्णोपायनाद्नादात्मकरं फमार्गे स्थित्वाधिकृत्य किं विम्नवः पि
वत्रिसमनंतमविकल्पकामनः संस्कारं प्रयामयतु सर्वात्मत्वे सविततिति योवाक्स्त्रनःकायत्र
य्यारागाद्देषापशमसमतायोगमेवाकृतः धर्माधर्मात्स्तनरवतनाम्रकृतेयुक्तियुक्तोसम्यी
मास्वः स्तुतिमिवरवैः स्पृशांतांवकार ५८ अयं स्तोतां योगिन इतिश्रीः तथा मोहलस्याः स।
हिताः मास्वः भगवद्रास्यदेवस्तनरस्येवं रूपां रवैस्त्रिवर्कस्यस्तुतिं स्पृशांतामात्म विश्रांतिपरा।
मकरोत् सप्रतिष्ठामितिवापादः कीदृशीं स्थितिं युक्तापरस्त्वरूपविश्रांत्यात्मनायोगेन युक्तो
तत्वापयित्रीमित्यर्थः सइत्यस्य विषयेदर्शयति यः सवित्र विश्वकारणस्य विज्ञानोः सर्वा
त्मत्वेवेस्वरूपमेवयोगमेकत्वमिक्षति वस्तुतो न्यो न तु स्तुतेत्याः स्वाद्यहृष्णायेत्यरके न मित्र
क्रत्यारोफुमिक्षुः स्वीचिकीर्षु। नतत्त्वा किंचित् कीदृशायोगी सर्वदोषस्थ्येयोः रागाद्देषयोः।
परेशुसेमतियासमतासाम्यं तद्रूपं केनवा स्वनःकायसहितयावशुद्धावावास्तुतिभिः मन
सात्रमयातनःकायेनकायप्रयात्येन निमज्जनात्मक प्रमाणामेन शुद्धाशुद्धाप्यवमायेनकि

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative

सां॰
टी॰
२१
21

मर्थं इमां स्तुतिमकरोदित्याह धर्माधर्माभ्यां यद्भ्रमणे ग्रथितं दत्तुस्यजगामम्लदेवर्शनावेथनः
ज्ञस्तस्याशुकं येयपततस्तोत्रपादः वमर्षोभ्यां ज्ञनाज्ञीवन्मक्तिमापोत इत्याशयादित्यर्थः ५१ भ
क्तिश्रद्धाघविलतरुणी वल्लभेनेदमुक्तं श्रीसाम्बेन प्रकटगाहनं स्तोत्रमध्यात्मगर्भम् यः
सावित्रं पठति नियतं स्वात्मवत्सर्वलोकान्पश्यन्सोऽन्ते व्रजति शुकवत्कोऽरलेवं रश्मैः ५२
इदमध्यात्मगर्भं क्रोडीकृतारहस्यं प्रकटं बालार्थं हशागाहनं वाध्यात्मकार्थयोगात् सा
वित्रं चिद्धात्रु संबंधि स्तोत्रं श्रीसाम्बेनउक्तं यः कश्चित्स्वात्मानमिव सर्वलोकान्पश्यन् चिदा
भेदात्मविश्वं स्तोत्रार्थं भावयन् नियतं निश्चयेन पठति स नवर्ततेविमृशान्तिसोऽन्ते अंशवस्ये
हैतश्रामितनाचिरकं स्थलीढविस्मरसीभूतमरीचिचक्रमेति तत्कायोजायते शुकवद्वा
वह्यासस्तत्वत् कीदृशेन साम्बेन भक्तिश्रद्धेश्वादीयासांत्तस्मार्थचिंतादीनां तापद्वारविला
तरुणेन वल्लवः स्वेदये स्त्रासांवल्लभेन तरुणमपिपरिहतमशक्केन श्रेयसा ननु रूपला
वण्यातिशयमात्मसमस्तबाह्यरमणीस्पृहणीयइत्यनेनव्यतिरेकलभ्येनार्थेन भावहा
स्येव स्ततमात्मनः प्रकटयति ५२ उपसंहारं संग्रहजनानाः तु सिद्धस्वराशाले इतिप
रमरहस्यश्लोकपंचाशिकैषातपननवनगुणमामासमवचो हरतु इति मस्महर्णि
ताकर्णितावोदिशातच शुभसिद्धिं मास्त्वद्भक्तिभाजो ५३ इत्थमकमात्मस्वहारहस्यार्थं

१

स्तो॰ टी॰ २२

युक्ताः स्थिता किंचिन्मन इव पिबन्तीति श्लोकानां पंचाशदेवात्र पत्नस्य विश्वविविधशा(वि)ङ्गिनामस्य
भगवतश्चिदर्कस्य नवनवेन स्तन्याङ्गप्रणाः पविशाः तथाश्लागामा विश्वोपनिषद्रूपमाहेश्वरशा
स्त्रार्थसततरगर्भावलवर्णापराहृयविमर्शीयसंतानाहृशयसमृद्धिर्गिनामन्याकोर्गिना वाङ्गुर्की
के सर्वं वोऽदृष्टं हरतु किल्बिषं दुरध्यवसायेनाशयतु भक्तिभाजोऽस्तु भक्तिसिद्धिं दिशतु शुभोदे
भोगमोक्षलक्ष्मीं वहयतामिति शिवम् ॥ ॥
कश्चिच्छैवः परशिवसमावेशयोगाक्तानरागो ईकस्फूर्जदभिनवदशावेशवैवश्यकाशाली
सन्क्षेमेक्षस्मिन्विहितिरचनां क्षेमराजोऽन्वयुंक्ते येन त्वैवं स्फटितिघटितस्पर्शनीयेद्भिरद्भिः
इति श्रीस्तवपंचांशिकाविवरणं कृतं श्रीमहामाहेश्वराचार्यवर्याभिनवगुप्तपाद
पंकजमधुपराजेनेत्योम् ॥ ॥

टी॰ २२

CC-0 Dharmartha Trust J&K. An eGangotri-Vaidika Bharata Initiative